

УДК 37.013.42

Л. В. Рень

**ПРИЧИНИ ДИТЯЧОЇ БЕЗДОГЛЯДНОСТІ ТА
БЕЗПРИТУЛЬНОСТІ: СПРОБА КОМПЛЕКСНОГО АНАЛІЗУ**

Складність та багатоаспектність феномена дитячої безпритульності та бездоглядності викликає неоднозначні оцінки його масштабів. Відмінності у показниках щодо кількості цієї категорії дітей визначаються латентністю даної проблематики, недостатнім їх обліком і складністю та динамічністю досліджуваного явища. Так, за даними різних неурядових організацій, які представлені у всесвітній мережі Інтернет, кількість дітей вулиці в Україні сягає понад 200 тис.

Якщо говорити про офіційну статистику щодо дітей вулиці в Україні, то фактично вона відсутня. Певне уявлення про чисельність бездоглядних і безпритульних дітей в Україні ми можемо отримати зі статистичних даних щодо вилучених з вулиці дітей, які жебракують та бродяжать, кількості дітей-вихованців закладів соціального захисту (притулків для дітей та центрів соціально-психологічної реабілітації дітей) і кількості дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах. Слід підкреслити, що впродовж останніх років кількість виявлених дітей, які жебракують та бродяжать, скоротилася більше, ніж у тричі. Зменшення кількості неповнолітніх, вилучених з вулиці, пов'язане із своєчасними профілактичними заходами, яких вживає для захисту дітей держава. Зокрема, йдеться про вчасне вилучення дітей із неблагополучних сімей, що унеможлиблює потрапляння дітей на вулицю.

Безперечно, латентною формою проблеми „діти вулиці” є наявність у суспільстві значної кількості сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах. Діти з таких сімей мають великий ризик потрапляння до категорії безпритульних і бездоглядних. До того ж у 2009 р. розпочалася економічна криза, що потенціює збільшення чисельності сімей, які потрапили у складні життєві обставини, а відтак і кількості соціальних сиріт. Причиною тому є зниження рівня життя населення, зростання загрози втрати батьками або одним із них роботи, асоціальна поведінка батьків та ухиляння їх від виконання батьківських обов'язків, зростання рівня трудової міграції, порушення законодавства на ринку житла, жорстокість та насильство в сім'ях тощо.

У процесі дослідження „Підлітки груп ризику: доказова база для посилення відповіді на епідемію ВІЛ в Україні”, проведеного Українським інститутом соціальних досліджень ім. О. Яременка, у науковців склалося враження, що „дітей вулиці поменшало за рахунок того, що вони навчилися ховатися від міліції, соціальних служб” [8].

Незважаючи на те, що офіційних статистичних даних щодо кількісних та якісних характеристик феномена „діти вулиці” не існує, результати різних досліджень дозволяють стверджувати, що дитяча бездоглядність та безпритульність залишається однією із найбільш гострих та складних проблем, що зумовлює необхідність визначення її причин. Науковці Т. Алексеєнко, О. Безпалько, Л. Завацька, А. Капська, І. Пеша, А. Полянничко та ін. у контексті вивчення феномена „діти вулиці” виявляли різні його чинники. Метою нашої статті є аналіз наукових поглядів на причини означеної проблеми, представлення їх комплексного бачення.

Проведений аналіз результатів досліджень щодо проблеми соціального сирітства, дитячої бездоглядності та безпритульності показав, що різні науковці, вивчаючи це явище, вбачають різні причини його поширення. Так, Є.Слущкий [7, с. 118] визначає комплекс *причин* досліджуваного феномена:

- соціально-економічні (порушують трудовий лад життя та деформують побут людей – економічна криза, безробіття, голод, епідемії, інтенсивні міграційні процеси у зв'язку з військовими конфліктами чи природними катаклізмами);

- соціально-психологічні (часто стають наслідком перших, пов'язаних з кризою сім'ї, збільшенням розлучень, втратою одного із батьків, опікуном, погіршенням клімату в сім'ї, грубим поведінням з дітьми, фізичними покараннями, а іноді і сексуальними домаганнями з боку дорослих);

- психологічні (пов'язані зі збільшенням кількості дітей, які мають виражені психофізичні аномалії, риси асоціальної поведінки. Серед підростаючого покоління такі діти складають 3-5%).

У свою чергу, І. Пеша [6, с. 10] пропонує *чинники* появи соціального сирітства поділити на:

- економічні: матеріальні труднощі сімей, які виховують дітей; поширення безробіття; погіршення функціонування державних установ, покликаних займатися вихованням, навчанням дітей; погіршення умов утримання дітей у державних закладах тощо;

- соціальні: зростання кількості кризових сімей, алкоголізація, наркотизація населення; послаблення моральної відповідальності батьків за виховання дітей тощо.

На думку В. Чечета [9, с. 105-106], *причинами* соціального сирітства є такі проблеми світового масштабу, як: бідність, війна та соціальні потрясіння, структурні зміни у сім'ях, соціальна незрілість неповнолітніх матерів, насилля і зловживання, функціональні порушення у дітей, ВІЛ/СНІД.

Практичне значення мають дослідження, присвячені визначенню факторів бездоглядності у кожному конкретному випадку. Так, узагальнення матеріалу, отриманого в ході експериментального дослідження, дозволило А. Кацєро [2, с. 42-45] виокремити такі основні

фактори бездоглядності: сімейний дискомфорт, незадовільні відносини у функціонально неспроможних сім'ях, депривація, прискорена сепарація, викривлене сприйняття свого „Я”.

Науковці І. Алексєєва, І. Новосельський [1, с. 183-184] виявили *фактори* соціального сирітства. Причому вони стверджують, що соціальне сирітство дитини виникає за умови поєднання факторів із трьох груп: 1) фактори, пов'язані з батьками та сім'єю (власний негативний дитячий досвід батьків, зловживання алкоголем, душевні хвороби, негативні риси особистості батьків, низький рівень соціальної адаптації, особливість сім'ї, багатодітність, сплутаність ролей, бідність соціальних зв'язків, фізичне, емоційне, сексуальне насилля щодо дитини); 2) фактори, пов'язані з дитиною (діти з особливостями розвитку та характеру, соматичні та психічні хвороби, інвалідизація дитини, шкільна дезадаптація, порушення поведінки); 3) ситуаційні фактори (трагічні події, втрата житла та роботи, матеріальні труднощі, потрапляння у зону воєнних дій та міжнаціональних конфліктів, сепарація дитини, обумовлена зовнішніми причинами, відсутність родичів, які могли б надати допомогу сім'ї та дитині).

Здійснивши аналіз наукових праць різних науковців (Т. Алексєєнко, В. Виноградової-Бондаренко, Л. Волинець, Н. Комарової та ін.) нами було виявлено, що вони практично однотайні у визначенні *причин* дитячої бездоглядності та безпритульності: асоціальний спосіб життя батьків (алкоголізм, наркоманія, протиправна поведінка та ін.); девіантна поведінка дітей, прояв важковихованості; фінансово-економічні проблеми сучасної сім'ї, бідність; недостатня соціально-педагогічна підтримка інституту сім'ї державними закладами; насильство у сім'ї щодо дитини, змушування дитини дорослими членами родини до жебракування; розлучення батьків; конфліктні взаємини між батьками та дітьми; незадовільний соціальний статус учня у класі, відчуження його класним колективом; психологічна схильність дитини до бродяжництва. Загалом окреслені науковцями причини перегукуються з офіційними причинами, наведеними у Державній програмі подолання дитячої безпритульності і бездоглядності на 2006-2010 рр. і визначаються як такі, що загострюють це явище.

Виходячи із вищезазначеного і підтримуючи думку Н. Павлик [5], вважаємо, що вказані причини можна класифікувати як: 1) об'єктивні, соціальні, загальнодержавні мегачинники або макрочинники (рівень економічного розвитку держави та зумовленого ним стану соціального захисту населення; рівень духовного, морального, ціннісного розвитку суспільства і відповідної значущості інституту сім'ї в ньому; демографічна ситуація в країні, яка характеризується кількістю народжень, розлучень, позашлюбних дітей тощо); 2) суб'єктивні, внутрішньо-сімейні мікрочинники (матеріально-економічне становище конкретної сім'ї, її тип та склад, психологічний клімат стосунків, дисфункції та патології в сім'ї).

Актуальність проблеми дитячої бездоглядності та безпритульності спонукає науковців до подальших пошуків щодо розв'язання даної проблеми, внаслідок чого з'явилися нові підходи до визначення причин дитячої бездоглядності та безпритульності, зокрема, у межах глибинної психології. Так, на думку М. Мазниченко та Н. Нескоромних [3], причинами дитячої бездоглядності і безпритульності можуть бути невід'ємні компоненти свідомості – міфологеми, архетипи та помилкові уявлення дітей групи ризику (пов'язані з образом сім'ї, школи, вулиці: дива; привабливості вуличного способу життя; грошей; долі; тимчасовості втечі з дому; втечі з дому як єдиного способу; „ідеальних батьків”; школи-в'язниці); педагогів (пов'язані з образом „важкої” дитини, мети та засобів педагогічної роботи з нею: дива; невинуватої „важкої” дитини; влади; всезнаючого педагога; авторитарної педагогіки; виховання як зовнішнього впливу на поведінку, свідомість та почуття дитини; любові до дитини як підтексту принизливих методів виховання) та батьків (міфологема всезнаючих батьків).

Враховуючи результати проведеного аналізу науково-педагогічної літератури з означеної проблеми, а також керуючись системним підходом, нами було визначено причини явища „діти вулиці” стосовно особистості дитини – зовнішні та внутрішні (рис. 1).

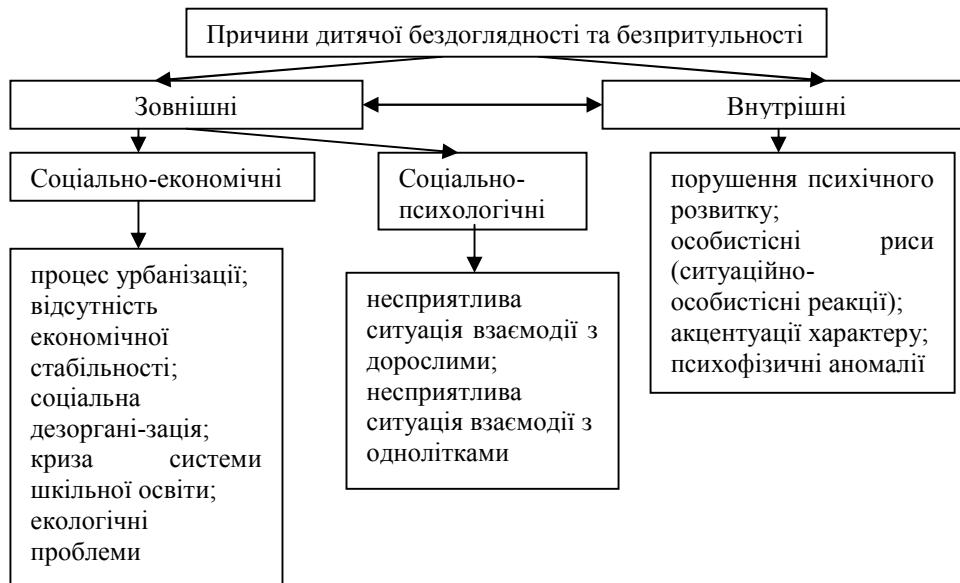

Рис. 1. Причини дитячої бездоглядності та безпритульності

Чітку межу між ними провести складно, оскільки внутрішні причини є наслідком дії зовнішніх, а дія зовнішніх причин визначається внутрішніми. Однак подібне розмежування сприятиме визначенню стратегії соціально-педагогічної профілактичної роботи щодо дитячої бездоглядності та безпритульності. Перспективою подальших досліджень вбачаємо у розробці механізму виявлення домінантної групи

причин у кожному конкретному випадку та побудову на цій основі технологій профілактичної роботи.

Список використаної літератури

- 1. Алексеева И. А.** Жестокое обращение с ребёнком. Причины. Последствия. Помощь / И. А. Алексеева, И. Г. Новосельский. – М. : Генезис, 2005. – 256 с.
- 2. Кацера А. О.** Фактори виникнення і трансформації образу Я бездоглядних підлітків / А. О. Кацера // Актуальні проблеми психології. – К., 2004. – Т.1. – Вип. 13. – С. 42-45.
- 3. Мазниченко М.** Освободиться от архетипической инфекции «группы риска»? / М. Мазниченко, Н. Нескоромных // Социальная педагогика. – 2008. – № 4. – С. 113–121.
- 5. Павлик Н. П.** Психолого-педагогічні умови організації процесу виховання у притулках для неповнолітніх : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.07 / Надія Павлівна Павлик. – К., 2007. – 255 с.
- 6. Пеша І. В.** Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (проблеми реформування) / І. В. Пеша. – К. : Логос, 2000. – 87с.
- 7. Слуцкий Е. Г.** Беспризорность в России : вновь грозная реальность / Е. Г. Слуцкий // СОЦИС. – 1998. – № 3. – С. 117–121.
- 8. Філіпенко І.** Патологічне ранне... старіння / І. Філоненко // День. – 2009. – № 112. – 3 липня. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/276305/>
- 9. Чечет В.** Альтернатива соціальному сиротству / В. Чечет // Народное образование. – 2001. – № 9. – С. 105–108.

Рень Л. В. Причини дитячої бездоглядності та безпритульності: спроба комплексного аналізу

У статті автором порушена проблема дитячої бездоглядності та безпритульності, проаналізовано погляди вітчизняних та зарубіжних науковців на причини і чинники цього явища. На основі узагальнення представлено комплексне бачення причин його появи, зокрема виявлено, що на особистість дитини діють зовнішні (соціально-економічні, соціально-психологічні) та внутрішні (порушення психічного розвитку, особистісні риси, акцентуації характеру, психофізичні аномалії) причини, що є взаємозумовленими.

Ключові слова: дитяча бездоглядність, безпритульність, чинники, причини, латентність проблеми.

Рень Л. В. Причини детской безнадзорности и беспризорности: попытка комплексного анализа

В статье автором рассматривается проблема детской безнадзорности и беспризорности, проанализированы взгляды отечественных и зарубежных учёных относительно причин и факторов этого явления. На основе обобщения представлено комплексное виденье причин его возникновения, в частности определено, что на личность ребёнка влияют внешние (социально-экономические, социально-

психологические) и внутренние (нарушения психического развития, личностные черты, акцентуации характера, психофизические аномалии) причины, которые являются взаимообусловленными.

Ключевые слова: детская безнадзорность, беспризорность, причины, факторы, латентность проблемы.

Ren L. V. The Reasons of Phenomenon Neglected Children, Their Homelessness: Attempt of Complex Analysis

In the article the author considered the problem of neglected children and their homelessness, analyzed the science views of native and foreign researches about the reasons, factors of that phenomenon. On the basis of generalization the author showed their complex vision, in particular on the child person influence exterior (social and economic, social and psychological) and interior (breaking of psychical development, personal features, accentuation of character, psychophysical anomalies) reasons, they are interdependent.

Key words: neglected children, homelessness, reasons, factors, latency of problem.

Стаття надійшла до редакції 05.02.2013 р.

Прийнято до друку 29.03.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Л. Ц. Ваховський

УДК 37.013.42

М. А. Снітко

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ В ІНТЕРНЕТ-МЕРЕЖІ У МІЖНАРОДНОМУ ТА ВІТЧИЗНЯНОМУ ДОСВІДІ

Актуальним напрямом практичної діяльності соціальних педагогів та соціальних працівників в міжнародному та вітчизняному співтоваристві є формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі. Це пов'язано з розширенням видів діяльності підлітків у віртуальному просторі (комунікативна, пошукова, пізнавальна, дозвіллева, ігрова, комерційна, протиправна, спрямована на вдосконалення власної особистості, спрямована на задоволення сексуальних потягів та бажань тощо), прагненням до самостійності та дорослості, експериментів над собою, що призводить до появи ризикованої діяльності як в Інтернет-мережі, так і в реальному житті.

Метою статті є аналіз діяльності міжнародних та вітчизняних організацій, яка спрямована на формування безпечної поведінки підлітків в Інтернет-мережі.